

HAYDOVCHI PSIXOLOGIK SALOMATLIGINING YO'L HARAKAT XAVFSIZLIGIGA TA'SIRI

Usmonov Rahim Raxmonovich

Farg'ona davlat universiteti Ijtimoiy gumanitar fanlar kafedrasida o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7964354>

Annotatsiya. Ushbu maqolada haydovchi psixologik salomatligining yo'l harakati xavfsizligiga ta'siri shuningdek, yo'l harakat xavfsizligi sohasidagi inson omilini baholash haqida so'z boradi. Bundan tashqari maqoladaning aksariyat qismi tezlik yoki traektoriyaning o'zgarishida haydovchi harakatlarini o'rganish, o'zgarishini aniqlash va baholashdan iborat.

Kalit so'zlar: Ruhiy salomatlik, haydovchining ruhiy salomatligi, yo'l, haydovchining salomatligi, reaksiya, harakat xavfsizligi, haydovchining idroki, haydovchining reaksiyasi, yo'l harakat xavfsizligi, asabiylashish, haydovchining ruhiy holati.

DRIVER SAFETY ON THE ROAD

Abstract. This article discusses the impact of the psychological health of the driver on road safety, as well as the assessment of the human factor in the field of road safety. Also, most of the article consists of studying, determining and evaluating the actions of the driver when changing speed or trajectory.

Key words: Mental health, driver mental health, road, driver health, road, driver's health, reaction, traffic safety, driver's perception, driver's reaction, traffic safety, nervousness, driver's mental state.

НАДЕЖНОСТЬ ВОДИТЕЛЯ ПРИ ДВИЖЕНИИ ПО ДОРОГУ

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние психологического здоровья водителя на безопасность дорожного движения, а также оценка человеческого фактора в сфере безопасности дорожного движения. Также большая часть статьи состоит из изучения, определения и оценки действий водителя при изменении скорости или траектории.

Ключевые слова: Психическое здоровье, психическое здоровье водителя, дорога, здоровье водителя, дорога, здоровье водителя, реакция, безопасность движения, восприятие водителя, реакция водителя, безопасность дорожного движения, нервность, психическое состояние водителя.

Haydovchining yo'ldagi favqulodda holatdagi xatti-harakati va xulqini faqat kichik ehtimollik darajasi bilan taxmin qilish mumkin. Yo'l harakati xavfsizligini boshqarish sohasida haydovchi ishidagi ishonchlilikni oshirish - "haydovchi - avtomobil - yo'l - atrof-muhit" tizimida boshqaruv elementi sifatida yo'l harakati xavfsizligini takomillashtirish siyosati sohasidagi asosiy vazifadir. Haydovchi uchun asosiy ma'lumot manbai yo'l bo'lib, u birinchi navbatda yo'lni vizual analizator orqali idrok qiladi. Yo'l holatini idrok etishning 95% ko'rish orqali amalga oshiriladi. Yo'l sharoitlari haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilib, haydovchi avtomobilning tegishli haydash rejimini tanlaydi va shu asosda eng maqbul va xavfsiz rejimni belgilaydi. Yo'lning geometrik parametrlariga, tartibga solish vositalariga, ustun bo'lgan harakat intensivligiga, marshrut bo'ylab harakatlanish jarayonida yo'l bo'yidagi landshaftga qarab, harakat rejimi juda keng o'zgaradi. Avtomobil haydovchisi tanlangan rejimning xususiyatlarini va hozirgi harakat holatini doimiy ravishda taqqoslaydi. Haydovchi biror obyekt oldidan xavfsiz o'tish uchun amalga oshirilishi

kerak bo'lgan harakatlari haqida qo'shimcha ma'lumot oladi va kerak bo'lganda joriy holatdagi rejimga tuzatishlar kiritadi. Shunday qilib, yo'l holatini tashkil etishda haydovchining psixofiziologik imkoniyatlarini hisobga olish kerak. Shunday qilib "haydovchi - avtomobil - yo'l - atrof-muhit" tizimida havfsizlikni ta'minlashda haydovchining yo'ldagi harakatining ishonchliligi masalasi eng muhimdir. Bunga harakatni boshqarish vositalarining samarali bo'lishi, haydovchining ko'rish maydonidagi harakatni boshqarish vositalarini oqilona o'rnatish, haydovchining e'tiborini chalg'itadigan va uning hissiy holatini oshiradigan narsalarni yo'l bo'yida joylashtirishni optimal cheklash orqali erishish mumkin. Haydovchidagi foydali ish foefitsentini yuqori darajada bo'lishiga erishish faqatgina u tomonidan qabul qilinayotgan informatsiyalarning ma'lum bir meyyorda bo'lishini ta'minlash orqali amalga oshiriladi. Haydovchining ishonchliligi va harakat xavfsizligi to'g'ridan-to'g'ri haydovchining hissiy holatiga bog'liq. Bu esa ko'p jihatdan yo'l haqidagi ma'lumotlarning ko'pligi yoki yetishmasligiga bog'liq. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, reaksiya vaqti juda katta farq qiladi va u har jihatdan transport holatiga bog'liq. Misol uchun, aytishlariga qaraganda haydovchining reaksiya vaqti har qanday transport holati uchun nazariy jihatdan doimiy ya'ni bir xil deb hisoblanadi.

Yo'l harakati xavfsizligiga ta'sir qilish sohasidagi inson omilini baholashni aniqlashga qaratilgan tadqiqotning aksariyat qismi tezlik yoki traektoriyaning o'zgarishida haydovchi harakatlarini o'rganish, o'zgarishini aniqlash va baholashdan iborat. Ammo shuni hisobga olish kerakki, harakat tezligini yoki traektoriyasini o'zgartirish yo'lda harakatlanayotganda transport holatini idrok etishdek murakkab jarayonining yakuniy bosqichidir.

Aksariyat, avariya sabablarini o'rganayotganda, haydovchining e'tibori ayni holatida reaksiyasi tezlikni o'zgartirishga emas, balki yo'l holatining ba'zi bir elementiga qaratilganligi ko'zga tashlanadi. Asabiylashishning kuchayishi, bosh miyya po'stlog'ida tarqaladi va haydovchiga ta'sir qiladi. Haydovchi nafaqat favqulodda vaziyatda, balki muncha vaqt o'tib undan muvaffaqiyatli chiqib ketgandan keyin ham haydovchi xato qila boshlaydi. Ayrim yo'l-transport hodisalari yo'lning eng xavfli yoki murakkab qismida emas, balki ancha olisda masofada yoki qatnov murakkab bo'lmagan joylarda sodir bo'lishini ham shu fakti tasdiqlaydi. Yo'l harakatini tartibga solish vositalaridan foydalanish samaradorligi, ushbu vositalarning yo'l sharoitlari qanchalik to'g'ri hisobga olinganligi va ular haydovchilarning psixofiziologik xususiyatlariga qanchalik mos kelishiga bog'liq. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, agar yo'l harakatini tartibga solish vositalari haydovchi idrokining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlansa, baxtsiz hodisalarni kamaytiradi va mehnat sharoitlarini yaxshilaydi. Moskva davlat avtomobil yo'llari institutida o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yo'lda mashina haydash vaqtidagi haydovchi diqqatining 95% yo'l uchun ajratilgan bo'ladi. Harakat tezligidagi o'zgarishlar diqqat maydonining hajmiga ta'sir qiladi. Yo'l holati tushuntiruvchi elementlarini o'z vaqtida va to'g'ri idrok etish, ularni idrok etish uchun kerak bo'ladigan vaqtning yetarli yoki yetarli emasligiga bog'liq. Haydovchi tomonidan yo'l elementlarini va belgilarni tanib olishi, mohiyatini anglashi, tushunishi uchun elementlarning soni va diqqatini jamlashiga sarflangan vaqt bir biriga mos bo'lishi kerak. Masalan, "cheklangan tezlik" belgisini tanib olish uchun, belgining foni aniq ko'rinadigan vaqtda taxminan 0,1 s, yomon kontrast bilan - 0,5 s, kechqurun esa - 0,7-0,8 s vaqt talab qilinadi. Yo'l belgilarini o'tkazib yuborish yoki ularni noto'g'ri idrok etish, haydovchi tomonidan noto'g'ri qarorlar qabul qilishini yoki xatoga yo'l qo'yilishi ehtimoli borligi tajribalarda aniqlangan.

Misol qilib Rossiya Federatsiyasining transport xavfsizligi kontsepsiyasi olaylik. U quyidagilarni o'z ichiga oladi. Transport infratuzilmasi sohasidagi milliy xavfsizlik ta'riflari, harakat xavfsizligi manfaatlariga tahdid soluvchi sabablarni tadqiq etish va aniqlash. Yo'l muhitiga salbiy omillar ta'sirini bartaraf etishga qaratilgan tizimni yaratish. Xalqaro standartlarga muvofiq Rossiyada transport xavfsizligi darajasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqish.

Rossiyaning transport xavfsizligi tizimi mamlakat milliy xavfsizlik tizimining bir qismidir. Uning tashkiliy asosining asosiy elementlari amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq Rossiya Federatsiyasining transport xavfsizligini ta'minlashda ishtirok etadigan prezidentdan tortib fuqaroga qadar bo'lgan butun hokimiyat vertikalidir.

Davlatning fuqarolarning hayoti va sog'lig'ini saqlashga qaratilgan barcha sa'y-harakatlariga qaramay, Rossiya yo'llarida o'limlar soni kamaymoqda, ammo Yevropa mamlakatlari bilan taqqoslaganda bu yuqori darajada qolmoqda. Rossiyadagi baxtsiz hodisalar darajasiga ko'ra, 100 ming aholiga to'g'ri keladigan o'limlar soni Buyuk Britaniya va Shvetsiyaga qaraganda uch baravar, Germaniya, Daniya va Kanadaga qaraganda ikki baravar yuqori. Yo'l-transport hodisalari oqibatlarining og'irligi Buyuk Britaniya, Germaniya, AQSh kabi mamlakatlar bilan solishtirganda yo'l-transport hodisalarining asosiy ko'rsatkichlaridan 5-6 baravar yuqori. Ko'rinib turibdiki, yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash sohasida mamlakat demografik salohiyatiga putur yetkazuvchi buzg'unchi jarayonlarni to'xtatish imkonini beruvchi kompleks chora-tadbirlar zarur[2.35].

Hozirgi vaqtda Rossiyada avtomobillar soni tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda, transport hajmi oshdi, transport oqimlarining intensivligi, odamlarning harakatchanligi ortib bormoqda, hududlarning transportdan foydalanish imkoniyati kontsepsiyasi o'zgarib bormoqda. Shunga ko'ra, bu avtohalokat holatiga ta'sir ko'rsatadigan haydovchilar va tashuvchilar sonining ko'payishiga olib keladi. Oxirgi 10 yilda yo'l-transport hodisalarida 300,98 ming kishi halok bo'lgan, 2 millionga yaqin kishi jarohatlangan. Yo'l-transport hodisalarida halok bo'lganlarning to'rtidan bir qismi 26 yoshdan 40 yoshgacha bo'lgan faol mehnat yoshidagi odamlardir.

Texnogen avariylar va ayniqsa og'ir oqibatlarga olib keladigan baxtsiz hodisalarning sabablarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning aksariyati inson omili tufayli sodir bo'ladi.

Yo'l harakati xavfsizligi bilan bog'liq davom etayotgan murakkab vaziyatning sabablari aholining doimiy ravishda o'sib borayotgan harakatchanligi bilan izohlanadi. Bundan tashqari avtoturargohlar soni va yo'l tarmog'ining uzunligi, ular o'rtasidagi nomutanosiblikning kuchayishi ham sabab bo'ladi. Chunki bu sharoit transport oqimlarining hozirgi intensivligi uchun mo'ljallanmagan. Natijada, yo'l harakati sharoitlarining yomonlashishi, tirbandlik, yoqilg'i sarfining oshishi, atrof-muhitning yomonlashishi va baxtsiz hodisalar sonining ko'payishi yuzaga kelmoqda.

Aksariyat baxtsiz hodisalarning asosiy sabablarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yo'l harakati qatnashchilari yo'l harakati qoidalarini ataylab buzadilar. Bunga misol qilib aniq shartlarga mos kelmaydigan tezlikni oshirishni keltirish mumkin. Bu esa yo'l madaniyatining nihoyatda pastligi va yo'l harakati qatnashchilarining mas'uliyatsizligidan dalolat beradi.

Rossiya Federatsiyasi ekspertlarning fikriga ko'ra, ushbu mamlakatda motorizatsiya o'sishi davom etadi. Shuning uchun bugungi kunda shahar, mintaqaviy, federal darajadagi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi, yo'l harakati xavfsizligini oshirishdan iborat bo'lib qolmoqda. Ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmada yo'l-transport hodisalaridan yetkaziladigan zararni kamaytirish uchun

yo‘l harakati xavfsizligini ta‘minlash sohasidagi davlat tizimini doimiy ravishda rivojlantirish zarur. Yo‘l harakati xavfsizligi muammolarini hal qilishda tegishli izchillikning yo‘qligi butun yo‘l harakati xavfsizligi jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Mohiyatan eng muhim mezon xavfsizlik muammosi – inson va butun jamiyatni himoya qilishdir. Yo‘l harakati xavfsizligining mohiyati ham shunda.

REFERENCES

1. Mohinur, D., & Rahimjon, U. (2022). A Study Of Memory Processes And Their Development In Preschool. *Uzbek Scholar Journal*, 5, 62-65.
2. Rahim, U. (2021, May). SOCIAL FACTORS OF THE INTERDEPENDENCE OF MENTAL AND PHYSICAL ACTIVITY. In *Archive of Conferences* (Vol. 25, No. 1, pp. 6-7).
3. Usmonov, R. (2022). O‘SMIRLAR XULQIDA NAMOYISHKORLIK G‘AYRATLILIK XUSUSIYATLARI TADQIQ ETISH METODOLOGIYASI. *Science and innovation*, 1(B8), 127-135.
4. Usmonov R. O‘SMIRLIK DAVRI SHAXSIGA XOS ILMIY-NAZARIY YONDOSHUVLAR //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B8. – C. 120-126.
5. Usmonov, R. "O‘SMIRLIK DAVRI SHAXSIGA XOS ILMIY-NAZARIY YONDOSHUVLAR." *Science and innovation* 1.B8 (2022): 120-126.
6. Usmonov, R. (2022). O‘SMIRLIK DAVRI SHAXSIGA XOS ILMIY-NAZARIY YONDOSHUVLAR. *Science and innovation*, 1(B8), 120-126.
7. Raxmonovich U. R. O‘SMIRLIK DAVRIDA NAMOYISHKORLIK, G‘AYRATLILIK TAJOVUZKORLIK XUSUSIYATLARINING NAMOYON BO‘LISHI //INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 87-97.
8. Raxmonovich, Usmonov Rahimjon. "O‘SMIRLIK DAVRIDA NAMOYISHKORLIK, G‘AYRATLILIK TAJOVUZKORLIK XUSUSIYATLARINING NAMOYON BO‘LISHI." *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION* 1.12 (2022): 87-97.
9. Raxmonovich, U. R. (2022). O‘SMIRLIK DAVRIDA NAMOYISHKORLIK, G‘AYRATLILIK TAJOVUZKORLIK XUSUSIYATLARINING NAMOYON BO‘LISHI. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 1(12), 87-97.
10. Raxmonovich U. R. O‘SMIRLIK DAVRIDA NAMOYISHKORLIK, G‘AYRATLILIK TAJOVUZKORLIK XUSUSIYATLARINING NAMOYON BO‘LISHI //INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION. – 2022. – T. 1. – №. 12. – C. 87-97.
11. Raxmonovich, Usmonov Rahimjon. "O‘SMIRLIK DAVRIDA NAMOYISHKORLIK, G‘AYRATLILIK TAJOVUZKORLIK XUSUSIYATLARINING NAMOYON BO‘LISHI." *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION* 1.12 (2022): 87-97.

12. Raxmonovich, U. R. (2022). O'SMIRLIK DAVRIDA NAMOYISHKORLIK, G'AYRATLILIK TAJOVUZKORLIK XUSUSIYATLARINING NAMOYON BO'LISHI. *INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION*, 1(12), 87-97.
13. Rakhmonovich U. R. CHARACTERISTICS OF DEMONSTRATIVENESS, ENTHUSIASM AND AGGRESSIVENESS IN ADOLESCENCE //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 12. – C. 820-824.
14. Rakhmonovich, Usmanov Rahimjon. "CHARACTERISTICS OF DEMONSTRATIVENESS, ENTHUSIASM AND AGGRESSIVENESS IN ADOLESCENCE." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 10.12 (2022): 820-824.
15. Rakhmonovich, U. R. (2022). CHARACTERISTICS OF DEMONSTRATIVENESS, ENTHUSIASM AND AGGRESSIVENESS IN ADOLESCENCE. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(12), 820-824.
16. Rakhmanovich R. U., Rakhmanovna U. F. EASTERN THINKERS'VIEWS ON NATIONAL FOLK GAMES AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF A CHILD'S PERSONALITY //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 3.
17. Rakhmanovich, Rahim Usmanov, and Usmanova Feruza Rakhmanovna. "EASTERN THINKERS'VIEWS ON NATIONAL FOLK GAMES AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF A CHILD'S PERSONALITY." *International journal of advanced research in education, technology and management* 2.3 (2023).
18. Rakhmanovich, R. U., & Rakhmanovna, U. F. (2023). EASTERN THINKERS'VIEWS ON NATIONAL FOLK GAMES AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF A CHILD'S PERSONALITY. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(3).
19. Rakhmanovich R. U., Rakhmanovna U. F. EASTERN THINKERS'VIEWS ON NATIONAL FOLK GAMES AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF A CHILD'S PERSONALITY //International journal of advanced research in education, technology and management. – 2023. – T. 2. – №. 3.
20. Rakhmanovich, Rahim Usmanov, and Usmanova Feruza Rakhmanovna. "EASTERN THINKERS'VIEWS ON NATIONAL FOLK GAMES AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF A CHILD'S PERSONALITY." *International journal of advanced research in education, technology and management* 2.3 (2023).
21. Rakhmanovich, R. U., & Rakhmanovna, U. F. (2023). EASTERN THINKERS'VIEWS ON NATIONAL FOLK GAMES AND THEIR INFLUENCE ON THE FORMATION OF A CHILD'S PERSONALITY. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(3).
22. Vasiljonov, A. (2022). Basic theoretical principles of corpus linguistics. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(2), 1-3.
23. Vasiljonov, A. (2022). LINGVISTIK TADQIQOTLARDA KORPUS O 'RGANISH OBYEKTI SIFATIDA. *IJTIMOYIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(11), 176-182.

24. Vosiljonov, A. (2022). PRAGMALINGVISTIKA VA UNING TAHLILY SHAKLLANISH TARIXI. *Science and innovation*, 1(B8), 99-105.
25. Vosiljonov, A. (2022). PRAGMALINGUISTICS AND THE HISTORY OF ITS ANALYTICAL DEVELOPMENT. *Science and Innovation*, 1(8), 99-105.
26. Vosiljonov, A., & Isaqova, X. (2023). EFFECTIVENESS OF MOTHER TONGUE EDUCATION IN THE PRIMARY GRADES. *International journal of advanced research in education, technology and management*, 2(2).